

ปาริสุทธิศีล ๔ : แนวคิดเพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาลในสังคมยุคใหม่ Parisuddhi-sila: The idea to strengthen Good Governance in Modern Society

นิธิภัทร์ ศิริพัฒน์^๑
อุทัย สติมัน^๒

บทคัดย่อ

บทความนี้ชี้ให้เห็นให้ผู้ปกครองพัฒนาตามหลักทศพิธราชธรรมเพราะเป็นธรรมของพระราชา หรือผู้ปกครองของรัฐถือเป็นกิจวัตรประจำใจที่ประพฤติปฏิบัติอยู่เนืองๆ เป็นคุณธรรมครองใจประชาชน และหมั่นคนจะส่งผลไปถึงความเรียบร้อยสงบร่มเย็นของหมู่คณะและบ้านเมือง และยังเป็นหลักธรรมที่ประกอบภารกิจให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ยังประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นมากกว่าตนเอง แม้จนกระทั่งการเสียสละทรัพย์ เสียสละชีวิต เสียสละอวัยวะและสิ่งของส่วนตัว ไปทำนุบำรุงผู้ที่ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ผู้เดือดร้อน และเป็นการบำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์ สาธารณกุศลมีความประพฤติดีงามเพียบพร้อมไปด้วยกิริยามารยาทอีกทั้งทำให้ระวังสำรวม กาย วาจา ใจ ให้สงบไม่ประกอบกรรมอกุศล

คำสำคัญ : ปาริสุทธิศีล, ธรรมาภิบาล, พัฒนาตนเอง.

Abstract

This article expected to point out the Tenfold Code of the King or a ruler to administrators to follow because this principle could overwhelm heart and mind of people and parties resulting to the peace and happiness of society. This principle could also lead work and burden to success and make people pay contribution to society and nation. At the same time, they could be accomplished with good behaviours and control their body, speech and mind from all unwholesome.

Keyword: Parisuddhi-sila, Good governance, Self- Development

^๑หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^๒คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต. (uthaisati@gmail.com)

บทนำ

ปัจจุบันสังคมไทยมีปัญหามากมาย หาความสงบมิได้ ทั้งที่เป็นแดนแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาถึงเหตุที่แท้จริงแล้วจะพบว่า มูลเหตุของปัญหามีจุดกำเนิดมาจากความเสื่อมทางจิตใจของคนในสังคม การดำเนินชีวิตและกิจกรรมต่างๆ โดยไม่ยึดหลักความเอื้ออาทรเห็นใจซึ่งกันและกันรวมไปถึงความประมาทด้วยเช่นกัน และมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเมื่อพูดถึงเรื่องต่างๆ ไปเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน พุทธศาสนามีข้อแตกต่างกันกล่าวคือ แบบหนึ่งไม่ใส่ใจเรื่องคุณธรรมเลยโดยสิ้นเชิงมุ่งเน้นเฉพาะแต่การบรรลุจุดหมายของตนเอง ส่วนอีกแบบหนึ่งก็เคร่งครัดคำสั่งสอนของพุทธศาสนาเป็นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตประจำวันอย่างละเอียด โดยกำหนดว่า จะต้องคิดหมายทำอะไรๆ แค่นั้นอย่างไร จะต้องกินอาหารอะไร จะต้องสวมใส่เสื้อผ้าแบบไหน สองแบบนี้ น่าจะเป็นสุดโต่งทั้ง ๒ ด้าน แต่พระพุทธศาสนาสอนให้เดินสายกลางหรือความพอดี ในเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ คำสอนในพระพุทธศาสนาดำเนินสายกลาง ระหว่างการเพิกเฉยไม่ใส่ใจเสียเลยต่อเรื่องที่จะต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวันกับการตราบทบัญญัติเป็นกฎข้อบังคับที่เคร่งตึงตายตัว พระพุทธศาสนาสอนแนวทางความประพฤติตามหลักสัจธรรมที่เป็นอภิปรัชญาว่า ด้วยประโยชน์สุขที่พึงได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันโดยใช้ปัญญาด้วยเมตตากรุณา และพร้อมกันนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงอิสรภาพทางจิตปัญญาที่เป็นจุดหมายสูงสุดถึงขั้นที่ทำให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลกหรืออยู่เหนือโลก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๙: บทนำ)

ตามยุคนี้ตามสมัยนี้มุ่งไปที่การพัฒนาความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าพัฒนาจิตใจซึ่งอาจทำให้ประเทศชาติสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นไทย

และเป็นช่องทางในการนำเอาเครื่องมือเครื่องใช้และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในทางที่ไม่เกิดผลดี แต่รัฐบาลก็ยังขยายพื้นที่โดยเปิดโอกาสให้มีโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น โดยไม่คำนึงถึงพลเมืองที่อยู่ในชนบทโดยละทิ้งชาวไร่ชาวนาที่ทำเกษตรกรรมเป็นสืบลำเนาของชาติ กลุ่มคนเหล่านี้จึงหันมาหางานทำในเมืองที่มีโรงงานอุตสาหกรรม โดยไม่สนใจการทำเรื่องกสวนไร่นา แล้วนำครอบครัวมาอาศัยอยู่ในสังคมเมือง ซึ่งมีสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดปัญหาทางสังคม การใช้ชีวิตในทางฟุ่มเฟือย เช่น มือถือ รถมอเตอร์ไซด์ หรือเครื่องแต่งกายที่มียี่ห้อ เป็นต้น และมีสิ่งยั่วยุต่างๆ จากสื่อมากมาย เช่น ทางด้านอินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เฝ้าจับตามองในการดำเนินชีวิตที่ประมาททั้งสิ้น (สุรางค์ ไคว์ตระกูล, ๒๕๔๑: ๘๙)

แนวคิดความหมายของคำว่า การพัฒนาตน

คำว่า “การพัฒนาตน” หมายถึง การพัฒนาคนให้มีความสุข มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม โดยมุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้นเพื่อความสุขของมนุษย์เท่านั้น (พระราชวรานี, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ๒๕๓๐: ๑๖-๑๘) การสร้างความเป็นคนใหม่ในตนเองให้มีสุขภาพกายที่แข็งแรง สุขภาพจิตที่ดี มีทักษะกำลังใจ มีจุดมุ่งหมายของชีวิต และเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป (สงวน สุทธิเลิศอรุณ, ๒๕๔๓: ๑๔๕) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งในด้านคุณภาพ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผน โครงการและการดำเนินงานโดยมนุษย์ ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ไม่ใช่เป็นการเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ การพัฒนาตนมีความหมายและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคำอื่นๆ อยู่หลายคำ คือ การเปลี่ยนแปลง วิวัฒนาการ การปฏิรูป การปฏิวัติ ความเจริญเติบโต ความก้าวหน้า การค้นพบ การประดิษฐ์ นวัตกรรม และความทันสมัย เป็น

ต้น โดยมีเป้าหมายสูงสุดก็คือ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรม มีความเข้มแข็งและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี (สนธยา ผลศรี, ๒๕๔๗: ๕)

การพัฒนาตน เป็นการพัฒนาคุณสมบัติที่อยู่ในตัวบุคคลทั้งร่างกาย และจิตใจ ผู้ที่พัฒนาตนแล้ว ย่อมได้รับความเคารพนับถือ ยกย่องเชิดชู โดยเน้นทางด้านการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้เกิดความสุขในการดำเนินชีวิตทั้งตนเอง และผู้อื่นในเมื่อมีการพัฒนานั้นมีความหมายในตัวเองแล้ว ถ้าปฏิบัติได้ดังนี้แล้วชีวิตจะดำเนินไปด้วยความราบรื่น

ลักษณะของการพัฒนาตน

การพัฒนาตนมีความสำคัญ คือ เพื่อให้รู้จักตัวเองมากขึ้น และสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้โดยเป็นที่ยอมรับของสังคม ตลอดจนเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ เปรียบเสมือนเป็นการเตรียมตัวหรือเตรียมพร้อมให้กับตนเองเพื่อจะได้เดินก้าวไปข้างหน้าด้วยความมั่นใจ เมื่อการพัฒนาตนถูกกำหนดความหมายจากหลายแหล่ง และหลายสาขาวิชา ทำให้ลักษณะของการพัฒนาตนมีหลายประการ แต่ลักษณะที่สำคัญ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), ๒๕๔๘: ๑๕-๑๗) ดังนี้

๑. เป็นการเปลี่ยนแปลงด้าน เช่น ด้านคุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมของคนใดคนหนึ่งให้ดีขึ้นหรือให้มีความเหมาะสม อันเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงในด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวเท่านั้น ซึ่งเป็นลักษณะตามความหมายทางด้านการพัฒนาตน

๒. มีลักษณะเป็นกระบวนการ คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอน และอย่างต่อเนื่องกัน

๓. มีลักษณะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นแบบรวดเร็วหรือช้า ๆ มากหรือน้อยก็ได้

๔. เป็นแผนและโครงการ คือ เกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงเมื่อไร เป็นต้น ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า

๕. เป็นวิธีการ การพัฒนาตนเป็นมรรควิธี หรือกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ต่างก็เป็นวิธีการพัฒนาแบบหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง

๖. เป็นปฏิบัติการ คือ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ไม่เป็นเพียงแนวความคิด หรือเป็นเพียงรายละเอียดของแผนและโครงการเท่านั้น เพราะการพัฒนาเป็นวิธีการที่ต้องนำมาใช้ปฏิบัติจริงจึงจะเกิดผลตามที่ต้องการ

๗. เป็นลักษณะเพื่อเป็นประโยชน์ของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวที่สามารถจัดทำแผนโครงการ และคิดค้นวิธีการพัฒนาตนเองและสิ่งต่าง ๆ ได้ การเปลี่ยนแปลงใดก็ตามถ้าไม่ได้เกิดจากการกระทำของมนุษย์แล้ว จะไม่ใช่การพัฒนา แม้ว่าจะมีลักษณะอื่น ๆ เหมือนกับการพัฒนามาก็ตาม

๘. ผลที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสม ทำให้มนุษย์มีความสุขเพราะการพัฒนาตนเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์นั่นเอง

๙. มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด คือ สามารถบอกได้ว่าลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นการพัฒนาตนหรือไม่

๑๐. สามารถเปลี่ยนแปลงได้ การพัฒนาตนนอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อมนุษย์สังคม และสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ

มนุษย์แล้ว รูปแบบ กระบวนการ และวิธีการ พัฒนาตนเองก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจาก มนุษย์และสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (สนธยา ผลศรี, ๒๕๔๗: ๕-๖)

ดังนั้น การแก้ปัญหาที่ถูกต้องที่สุด คือ การนำเอาหลักธรรมมาโน้มน้าวจิตใจคนใน สังคมให้เกิดศีลธรรมประจำใจ การปลูกฝัง ศีลธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจนี้จำเป็นต้องมีปัจจัย อยู่หลายประการตามหลักคำสอนทาง พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคำสอนนี้มีอายุเกินกว่า ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วแต่มีใช้มาตั้งแต่ประการใด สังคมปัจจุบันนี้ถือหลักความเสมอภาคมาเป็น แบบแผนการประพฤติปฏิบัติต่างๆ จนลืมนึกว่าแบบ แผนเหล่านั้นเป็นรากฐานของหลักธรรมคำสอน ของพุทธศาสนาตามที่ถือสืบๆ กันมาตั้งแต่สมัย พุทธกาล จึงก่อให้เกิดพลังแห่งการเรียนรู้เป็น ธรรมชาติที่สำคัญอย่างหนึ่งที่มนุษย์ได้เริ่มต้น เรียนรู้มาตั้งแต่ทารก ผ่านกระบวนการในการ ถ่ายทอดความรักและผูกพันจากพ่อแม่สู่ลูก (นวลศิริ เปาโรหิตย์, ๒๕๔๘:๑๖-๒๒)

ทาง คัมภีร์ พระพุทธศาสนา มี หลักธรรมในการพัฒนาตนมากมายแต่ที่จะนำมา เชื่อมโยงใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อให้ เกิดประโยชน์สูงสุด คือหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ชาวพุทธได้ประพฤติปฏิบัติมา เป็นเวลานานหลายพันปีทั้งในพุทธกาล และ ปัจจุบัน แต่ในปัจจุบันจะขอนำหลักธรรมนี้มา เป็นรูปแบบอย่างเป็นรูปธรรมที่จริงจังเพื่อให้เกิด ประโยชน์สูงสุดต่อบ้านเมืองจากชนบทเล็กๆ ไป จนถึงเมืองใหญ่ๆ พอสังเขปดังนี้

หลักทศพิธราชธรรม

หลักทศพิธราชธรรมนั้นเป็นธรรมของ พระราชาหรือผู้นำของรัฐเป็นกิจวัตรที่พระเจ้า แผ่นดินหรือผู้นำของรัฐประพฤติปฏิบัติอยู่เรื่อยๆ เป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของ นักปกครองหมู่คณะ แม้แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐที่

ได้รับเงินค่าตอบแทนวิชาชีพจากภาษีของ ประชาชน ท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และ ผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้นแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป มีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติและเป็นข้อปฏิบัติ ดังนี้

๑. ทาน ให้ปันช่วยประชา คือ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงาน เพื่อให้ผู้อื่นได้รับความสุข ไม่ใช่เพื่อจะรับเอาจาก ผู้อื่น เอาใจใส่ความทุกข์ยากของผู้อื่น และ จัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ ประชาชนได้รับประโยชน์สุข ความสะดวก ปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ เดือดร้อนประสบทุกข์และให้ความสนับสนุนแก่ คนทำความดี การเสียสละทรัพย์และสิ่งของ ส่วนตัว บำรุงผู้ที่ยากไร้ ด้อยโอกาส และบำเพ็ญ ตนเพื่อสาธารณประโยชน์

๒. ศีล รักษาความสุจริต คือ ประพฤติดีงาม ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดี คุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่างที่ดี และเป็น ที่เคารพนับถือของประชาชน ไม่ให้มีข้อตำหนิ เติเตียนให้ผู้ใดจะดูถูกดูแคลน ความประพฤติดี งามสำรวมกายและวาจาอย่างบริสุทธิ์

๓. ปริจาคะ บำเพ็ญกิจด้วย เสียสละ คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญทั้ง ชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และเพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. อาชวชะ ปฏิบัติภารกิจด้วยความ ซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไรรมารยา ปฏิบัติ ภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่ฉ้อฉล ไม่ หลอกลวงประชาชนทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๕. มัททวะ มีความอ่อนโยนเข้าใจคน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือ ตัว มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีที่ริยาสุภาพ นุ่มนวลละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มี ขาดยาเกรง ให้ความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

๖. ตปะ ไม่มัวเมาด้วยกิเลส คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้อารมณ์เข้ามาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมออยู่อย่างง่าย ๆ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำภารกิจในหน้าที่ให้บรรลุบริบูรณ์ โดยเห็นแก่ลาภสักการะ

๗. อักโกธะ มีเหตุผลไม่โกรธง่าย คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่ฟังความข้างเดียวและไม่กระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุน ฟังความด้วยเหตุผลและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรมเป็นตัวของตนเอง

๘. อวิหิงสา มือหิंसาน่าร่มเย็น คือ ไม่หลงระเริงอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่ มีความกรุณาไม่หาเหตุมาเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดด้วยความอาฆาตเกลียดชังเป็นการส่วนตัวด้วยกาย วาจา และใจ

๙. ขันติ ข่านาญด้วยขันติ คือ อุดหนุนอดกลั้นต่องานหนักที่ตรากตรำ อุดหนุนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยถ้อยคำพูดที่เสียดสีถากถางอย่างใดก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งภารกิจที่กระทำโดยชอบธรรม

๑๐. อวิโรธนะ ปฏิบัติยึดมั่นในคุณธรรม คือ ประพฤติดีงามตามคุณธรรม โดยยึดถือความถูกต้องและประโยชน์สุขของบ้านเมืองและหมู่คณะเป็นที่ตั้ง ถ้าสิ่งอันใดที่หมู่คณะปรารถนาโดยชอบธรรม ก็ไม่ขัดขืน และเป็นไปโดยชอบธรรมเพื่อประโยชน์สุขของหมู่คณะก็ไม่ขัดขวาง วางตัวเป็นหลักหนักแน่นในคุณธรรม มั่นคงไม่เอนเอียงหวั่นไหว ต่อถ้อยคำตีสถายต่าง ๆ นา ๆ ลาภสักการะหรืออภิวรรณานิฏฐารมณใด ๆ ก็คงสถิตยึดมั่นในคุณธรรม ทั้งส่วนความยุติธรรม มีความเที่ยงธรรม และนิติธรรมมีระเบียบแบบแผน มีหลักการปกครอง

ตลอดจนยึดถือในขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ไม่ประพฤติกเล็ดคลื่อนคลาไ้จากคุณธรรมคงความไว้ซึ่งคุณธรรม (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), ๒๕๔๖: ๒๔๐-๒๔๑)

บทสรุป

หลักธรรมนี้จะน้อมนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นธรรมของผู้ปกครองตนเอง และหมู่คณะด้วยคุณธรรม จะส่งผลไปถึงความเรียบร้อยสงบร่มเย็นของหมู่คณะและบ้านเมือง และยังเป็นหลักธรรมที่ประกอบภารกิจให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ยังประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นมากกว่าตนเอง แม้จนกระทั่งการเสียสละทรัพย์ เสียสละชีวิต เสียสละอวัยวะและสิ่งของส่วนตัว ไปทำนุบำรุงผู้ที่ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ผู้เดือดร้อน และเป็นการบำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์ สาธารณกุศล มีประพฤติกความดีงามเพียบพร้อมไปด้วยกิริยามารยาทอีกทั้งทำให้ระวังสำรวม กาย วาจา ใจ ให้สงบไม่ประกอบกรรมอกุศล ยึดมั่นแต่คุณงามความดีให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ที่ได้พบเห็นหรือได้ยิ่กิดิศัพทชื่อเสียง และปฏิบัติหน้าที่โดยความสุจริตและซื่อตรงจริงใจแน่วแน่ในสิ่งควร เป็นการพัฒนาฝึกฝนอบรมตนภายใต้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตทางสายกลาง และเป็นต้นแบบอย่างงดงามเพื่อสร้างเสริมและปลูกฝังหมู่คณะ และปกครองตนเองโดยการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นอย่างมากที่จะมีการพัฒนาตนเองและหมู่คณะ เพื่อฝึกฝนอบรมจิตใจให้ปราศจากอคติและยึดมั่นในพระพุทธศาสนาจะได้เกิดพลังทางสติปัญญาและคุณธรรม อีกครั้งหนึ่งบนพื้นฐานโลกแห่งความเป็นจริงทางตรรกศาสตร์และวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีให้กลมกลืนไปกับการดำเนินชีวิตที่มีสัมมาทิฐิเป็นตัวกำหนดคุณภาพชีวิตอย่างมีความสุขสันติสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บรรณานุกรม

นพมาศ อีร์เวคิน. จิตวิทยาสังคมกับชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

นวลศิริ เปาโรหิตย์. รักอย่างไร รักให้เป็น. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : My ๑๐๘ idea, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). ธรรมานุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙.

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). ทางสายกลางของการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพฯ : อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓.

สนธยา ผลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

สุรางค์ ไคว์ตระกูล. จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

อีริก ฟรอมม์. รัก : ศิลปะที่แท้จริง. สีมพู แบล. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : ปยุตต์, ๒๕๒๖.